

ПРАВО НА ОСВІТУ В УКРАЇНІ ТА КРАЇНАХ ЄС В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ COVID-19

Кривенко Ю. В.

У статті розглядаються питання щодо права на освіту в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 в Україні та країнах ЄС та необхідність її модернізації. Визначено, що безпосередня реалізація права на освіту відбувається з метою як забезпечення інтересів соціуму, так і задоволення особистих потреб громадян. Деякі проблеми щодо визначення особливостей права на освіту не отримали належної уваги дослідників або вимагають уточнень у зв'язку зі змінами, які відбуваються у світі. МОН України розробило ряд норм та рекомендацій для закладів освіти, в ряді випадків встановлені законодавством права, гарантії, свободи й обов'язки у сфері освіти не точно співвідносяться одне з одним аж до ситуації конфлікту різних принципів і гарантій, таких як «право на освіту» та «право на якісну освіту», та механізмів його реалізації внаслідок ускладнень в умовах пандемії коронавірусу COVID-19.

Обґрунтовується висновок про те, що необхідно вивчити та адаптувати до українських реалій досвід країн ЄС:

- щодо необхідності організації психологічної допомоги, створення та використання освітніх платформ та поступового переходу до змішаної форми навчання (Республіка Польща);

- з метою підтримки національної освіти, створити можливість користування онлайн-бібліотеками учням (студентам) і співробітникам навчальних закладів, створивши повний безкоштовний доступ до професійної та художньої літератури. (Чехія)

Унаслідок проведеного аналізу слід зазначити, що вимушений перехід до дистанційної та онлайн форм навчання окреслив необхідність вирішення технічних, психоемоційних та організаційних проблем із залученням державних структур та використання досвіду країн ЄС.

Ключові слова: право на освіту, освітні платформи, онлайн освіта, реалізація права на освіту, модернізація освіти.

Kryvenko Yu. V. The right to education in Ukraine and the EU countries in the conditions of the COVID-19 coronavirus pandemic

The article discusses issues related to the right to education in the context of the COVID-19 pandemic

in Ukraine and EU countries and the need for its modernization. It is determined that the direct implementation of the right to education is aimed at both serving the interests of society and satisfying the personal needs of citizens. Some problems regarding the definition of the peculiarities of the right to education have not received sufficient attention from researchers or require clarification in connection with changes that are taking place in the world. The Ministry of Education and Science of Ukraine has developed a set of norms and recommendations for educational institutions, in some cases, the rights, guarantees, freedoms, and obligations in the sphere of education established by legislation do not correspond accurately to each other, up to the situation of conflict of different principles and guarantees, such as "the right to education" and "the right to quality education", and mechanisms of its implementation due to complications in the context of the COVID-19 pandemic. The conclusion is argued that it is necessary to study and adapt the experience of EU countries to Ukrainian realities: - regarding the need to organize psychological support, create and use educational platforms, and gradually transition to a blended learning model (Republic of Poland); - to support national education, create the possibility of using online libraries for students and employees of educational institutions, providing full free access to professional and art literature (Czech Republic). As a result of the analysis conducted, it should be noted that the forced transition to distance and online forms of learning outlined the need to solve technical, psycho-emotional, and organizational problems with the involvement of state structures and the use of the experience of EU countries.

Key words: right to education, educational platforms, online education, implementation of the right to education, modernization of education.

Постановка наукової проблеми. Початок 2020 року сумно ознаменувався швидким і найбільш масовим охопленням практично всього світового співтовариства пандемією коронавірусу COVID-19. У травні 2023 року ВООЗ скасувала статус глобальної пандемії COVID-19, у свою чергу Кабінет Міністрів через COVID-19 продовжив режим надзвичайної ситуації в єдиній державній

системі цивільного захисту, а також карантин на всій території України до 30 червня 2023 року [1].

Пандемія COVID-19 виявила проблеми, пов'язані з реалізацією права на освіту.

Право на освіту є унікальним явищем, оскільки, будучи одним з основоположних прав, воно одночасно виступає в якості «провідника» у процесі реалізації багатьох інших цивільних і політичних, економічних і соціальних прав [2, с. 23].

Традиційно, ми розглядаємо освіту як специфічне суспільне благо, отримання якого неможливо без цілеспрямованих, систематичних і активних дій особи, що обумовлює необхідність покладання на особу ряду обов'язків з отримання блага [3, с. 26].

Слід зазначити, що в конституціях країн світу та міжнародно-правових актах обов'язок забезпечення відповідних прав державою не закріплюється. При цьому, на думку дослідників, «практично до середини 90-х років минулого століття навіть розвинені держави не визнавали низки культурних прав, у тому числі права на освіту. Зауважимо, що в міжнародних документах про освіту, термін «освіта» переважно вживається у процесуальному значенні та в розумінні «система засобів», а для позначення освітньої мети та результату вживається термін «навчання». Зокрема, у МСКО 1997 (Міжнародній стандартній класифікації освіти, схваленій ЮНЕСКО у 1997 році) «під терміном «освіта» розуміється будь-яка цілеспрямована та систематична діяльність, що переслідує мету задоволення навчальних потреб», а також «організована комунікація, яка має наступність та переслідує мету навчання [4].

Відповідно до ч. 1 ст. 53 Конституції України - кожен має право на освіту, головне - це право навчатися, без урахування деталей реалізації даного права. При цьому, праву на освіту кореспондують обов'язки держави щодо забезпечення відповідних гарантій отримання освіти. У ч. 2 ст. 53 Конституції України визначено, що «державою забезпечується доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [5].

Основними елементами права на освіту є: право на отримання освіти особою; право на отримання знань в обсязі різних рівнів освіти; встановлення

не тільки права, але й обов'язку отримання базової загальної освіти; право на отримання освіти в різних формах; свобода і плюралізм в освіті; пріоритетне право батьків у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей [6].

Державою зобов'язана забезпечити закріплене в Конституції право на освіту, а чи здатна була держава забезпечити реалізацію даного права в умовах пандемії?

За даними ЮНЕСКО, карантинні обмеження через COVID-19 були запроваджені у 192 країнах світу. Це вплинуло більш як на 1,5 мільярда або 91,4% учнів усієї планети. Слід зазначити, що навіть у розвинених країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD) лише 53% вчителів мають досвід онлайн-викладання.

Актуальність даної проблеми обумовлена необхідністю реформування вітчизняної системи освіти з врахуванням досвіду країн ЄС. Виникає необхідність наукового осмислення процесів, що відбуваються, їх теоретико-методологічного обґрунтування та виявлення умов найбільш ефективної практичної реалізації висунутих теоретичних положень щодо права на освіту в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 та в постпандемічний період.

Стан дослідження теми. Питання щодо права на освіту є предметом багатьох наукових досліджень. Аналіз літератури дозволяє зробити висновок, що право на освіту розглядається, як правило, в контексті соціальних прав людини і громадянина. Окремі аспекти вказаного питання були висвітлені у працях Ю. Мисюк (2017), О. Кулінич (2014), В. Круглов (2020), О. Янкович (2015).

Незважаючи на те, що дана проблематика привертала увагу значної кількості дослідників, багато питань, пов'язаних із вивченням права на освіту в умовах всесвітньої пандемії коронавірусу COVID-19 та в постпандемічний період, потребують поглибленого дослідження.

На початку дослідження ми сформулювали наступні гіпотези, які були підтверджені у процесі роботи: право на освіту виступає як невід'ємне право людини і громадянина, тісно взаємозалежне з іншими основними правами, що закріплено в конституціях держав і в міжнародно-правових актах; держава повинна надати громадянам рівні можливості для використання видів і форм системи освіти за їх власним вибором під час пандемії коронавірусу COVID-19 та в постпандемічний період; потребує вдосконалення законодавство, яке регулює широке коло відносин у сфері освіти.

Метою цієї статті є всебічний аналіз питань щодо здійснення права на освіту в Україні та в окремих країнах ЄС в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 та в постпандемічний період.

Відповідно до поставленої мети **вирішення потребують такі питання:**

- проаналізувати проблемні питання щодо здійснення права на освіту в Україні та в окремих країнах ЄС в умовах пандемії коронавірусу COVID-19 та доцільність використання альтернативних форм навчання;

- дослідити переваги та недоліки чинного законодавства у сфері освіти щодо забезпечення права на освіту в умовах пандемії коронавірусу COVID-19, відповідно до яких надати пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавства щодо забезпечення можливості навчання не залежно від перешкод, з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Науково-технічний прогрес, зростаючий рівень добробуту, боротьба зі старістю та захворюваннями, усвідомлення значення екології та подолання екологічних проблем, нові види та форми мистецтва - усі ці здобутки (та проблеми) людства значною мірою обумовлені розвитком освіти. Можливості людини щодо доступу до знань як головного соціального ресурсу прямо залежать від її освітнього рівня. Процес реалізації людиною права на освіту передбачає, що особа набуває знання, розширює, поглиблює свої знання у сфері науки, техніки, культури і також набуває загальну і професійну освіту. У першому випадку право на освіту виступає як динамічний процес (вдосконалення), а в другому йдеться про досягнення певного рівня освіченості. Реалізація права на освіту може здійснюватися як індивідуально, так і колективно, як правило, у правовідносинах, але можлива реалізація і поза правовідносинами (наприклад, у сфері самоосвіти).

Система освіти Республіки Польщі, до практики якої входить також навчання за дистанційною формою, вважається однією з найрозвиненіших у світі, навчальний процес здійснюється на спеціальних освітніх платформах і сервісах, які забезпечують діалог між суб'єктами освітнього процесу. Викладачі зобов'язані проводити дистанційні заняття доступними їм методами, а індивідуально готувати навчальні матеріали в електронному вигляді. Так, викладачі всіх дисциплін, готуючись до заняття, мають створювати аудіо-відеозаписи, презентації зі звуковим супроводом та завантажувати їх на платформу Moodle або забезпечувати онлайн-заняття на платформі електронного навчання [Navoica](#).

У свою чергу, викладання в чеських університетах здійснюється дистанційно за допомогою відеолекцій, консультацій електронною поштою або іншими способами залежно від конкретних умов і дисципліни. Під час навчання активно використовують безліч уже згаданих вище сервісів у дистанційному навчанні, а також онлайн-бібліотеки. Щоб підтримати національну освіту, онлайн-бібліотека тимчасово надала студентам і співробітникам чеських університетів повний безкоштовний доступ до професійної та художньої літератури.

Словацька Республіка припинила очне навчання та змінила його на використання методів дистанційного навчання з тих предметів, для яких це можливо, або у разі необхідності відкоригувала розклад навчального року шляхом його подовження. Усі навчальні матеріали доступні, перевага віддається платформі Moodle, додатковими інструментами для навчання в умовах карантину є популярні Microsoft Teams, Zoom, і сервіс Socrative.

Як не дивно, карантин змусив освіту в Україні прийняти виклик та працювати за новими стандартами та швидкими темпами надолужувати існуючі прогалини.

На відміну від країн ЄС, в Україні питання, пов'язані з дистанційною формою освіти, мають значну кількість проблем, які ми умовно можемо поділити на такі напрями: технічний, психоемоційний, організаційно-навчальний.

Технічні проблеми пов'язані з відсутністю чи невідповідністю належного обладнання та програмного забезпечення учнів та вчителів; недостатнім є рівень знань у сфері ІТ-технологій вчителів та батьків; погана якість інтернету або мобільного підключення; відсутність стандартизованої онлайн-платформи для дистанційної освіти. За даними досліджень, на вересень 2019 року в Україні 65% населення мало доступ до інтернету вдома. У 22% користувачів інтернетом цей доступ здійснюється тільки за допомогою смартфона, що є серйозною проблемою, яка потребує вирішення на рівні державних інституцій. Держава надає освітнім установам стільки ресурсів, скільки вважає за можливе виділити (в результаті виділені ресурси лише частково покривають потреби навчальних закладів). Проте, незалежно від того, наскільки обмежені ресурси, всі держави несуть безпосередні зобов'язання з реалізації наступних аспектів права на освіту:

- забезпечити мінімальні основні зобов'язання для задоволення основних рівнів права на освіту,

включаючи заборону дискримінації щодо доступу до освіти і в освіті, забезпечення безкоштовної й обов'язкової початкової освіти для всіх, повага свободи батьків вибирати школи для своїх дітей;

- зробити відповідні кроки для повної реалізації права на освіту з максимальним використанням наявних у неї ресурсів. Брак ресурсів не може виправдати бездіяльність або невизначену відстрочку заходів по здійсненню права на освіту. Держава надає громадянам великі можливості для використання видів і форм системи освіти за їх власним вибором.

У країнах ЄС технічні проблеми, якщо і зустрічаються, то не мають настільки глобального характеру. Наприклад, у Литовській Республіці 16 березня 2020 року були прийняті Рекомендації щодо організації навчального процесу дистанційно. Така форма освіти не є новою для литовських навчальних закладів, проте масштаби (одночасність упровадження в усіх навчальних закладах) викликають деякі технічні труднощі.

Відсутність у осіб уміння вчитися самостійно, низька мотивація суб'єктів до навчання; напруга через боязнь помилки та тиск з боку вчителя (викладача); надмірне навантаження, нестача спілкування з вчителем (викладачем) та ровесниками, несприйняття дистанційного навчання як такого, зростання рівня агресії та нетерпимості в суспільстві - слід віднести до психоемоційних проблем. Однак відсутній механізм, яким чином вирішувати психоемоційні проблеми суб'єктів навчального процесу (вчителів (викладачів), учнів (студентів) та їх батьків. Вважаємо позитивним досвід Республіки Польщі щодо психологічної підтримки студентів, особливо іноземців, які приїхали навчатися та не можуть потрапити додому. Так, при кожному університеті цілодобово працюють центри психологічної допомоги. Міністерство науки і вищої освіти Республіки Польща рекомендує керівництву університетів призупинити стягування плати за навчання зі студентів за цей період з огляду на особливу ситуацію. Зі свого боку представництва університетів просто заморожують оплату до кінця карантину, обґрунтовуючи це тим, що навчальну програму буде повністю виконано, хоча й дистанційно. Усі соціальні виплати, яка надаються студентам і докторантам, нараховуються відповідно до погоджених графіків. Крім того, більшість університетів Республіки Польща видали розпорядження про зниження плати за проживання в гуртожитках, а також скасували плату за проживання у студентських гуртожитках

для студентів, які залишили їх у цей період. Вказані заходи, в комплексі, позитивно впливають на психоемоційний стан суб'єктів навчального процесу.

В українських реаліях з надання психоемоційної допомоги все набагато складніше, незважаючи на те, що в кожному навчальному закладі є штатний психолог, однак вони усунулися від вирішення проблеми

На жаль, більшість навчальних закладів України не були готові до такого швидкого розвитку подій і 100% переходу на e-learning, у зв'язку з чим введення практики дистанційного навчання є дуже важким для нашої системи освіти. Як свідчить дослідження, майже третина (34%) учнів взагалі ігнорують процес дистанційного навчання.

Організаційно-навчальний блок проблем пов'язаний з відсутністю розкладу або його неузгодженістю, онлайн-трансляції та комунікація через різні платформи, учні не розуміють нові теми без пояснень, невідповідний обсяг завдань і онлайн-уроків (забагато/замало) відсутній контроль за виконанням завдань та оцінювання, нудні, застарілі та незрозумілі програми та підручники, батьки не мають достатньо знань, щоб допомогти дітям.

Вчителі вважають, що головна складність дистанційного навчання - це неможливість контролювати, як учні засвоюють вивчений матеріал. При цьому 18% учителів поскаржилися, що взагалі не можуть визначити рівень досягнень своїх учнів.

Для вирішення проблемних питань необхідно:

- забезпечити рівний доступ до ресурсів та надати достатнє для навчання покриття та мобільний інтернет;
- оновити оснащення закладів освіти, забезпечити вчителів (викладачів) технікою;
- розробити єдиний стандарт дистанційного навчання;
- створити єдину дистанційну платформу для навчання у класі (аудиторії), школі (ЗВО), країні з доступом до навчальних матеріалів, інструментів оцінювання;
- підвищити кваліфікацію вчителів та організацію дистанційного навчання;
- навчити дітей вчитися самостійно, забезпечити психологічну підтримку дітей, батьків та вчителів.

Розгорнута модернізація освіти неможлива без належного законодавчого забезпечення, об'єктивно відповідає очікуванням і потребам суспільства в умовах сучасних викликів.

Висновки дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі:

- неймовірно, але саме освіта виявилася під найпотужнішим впливом пандемії COVID-19: в лічені дні як в Україні, так і в країнах ЄС (за окремим винятком) припинили роботу всі навчальні заклади;

- кризова ситуація фактично змусила змінити ставлення українських шкіл і вузів до сучасних методів отримання знань. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти України, який, починаючи з 2013 року мав створити базу дистанційного навчання для країни, не впорався зі своїм завданням, насправді ми маємо окремі навчальні заклади, які самотужки створили дистанційні платформи.

- в Україні, на відміну від Республіки Польщі, Чехії, Словацької та Литовських Республік лише зараз починає формуватися дистанційна освіта;

- внаслідок впливу пандемії коронавірусу COVID-19 відбувається відмова від свідомо застарілих форм викладання і елементів контролю отриманих знань. Відповідно, ми маємо унікальну можливість використати та застосувати найкращі форми викладання, які застосовуються в країнах ЄС, а саме в Республіці Польщі та Чехії:

- насамперед це стосується необхідності організації психологічної допомоги, створення та використання освітніх платформ та поступового переходу до змішаної форми навчання (Республіка Польща);

- з метою підтримки національної освіти, створити можливість користування онлайн-бібліотеками учням (студентам) і співробітникам навчальних закладів, створивши повний безкоштовний доступ до професійної та художньої літератури. (Чехія);

- пандемія коронавірусу COVID-19 - це своєрідний виклик педагогічному співтовариству, яке вимушене змінювати алгоритми життя - кожному бажаному залишитися у професії, необхідно буде терміново:

- освоювати сучасні технології (і мова йде не тільки про онлайн-комунікації);

- звикати до відсутності робочого місця на кафедрі або у шкільному кабінеті й формувати його в себе вдома;

- забезпечити самодисципліну у віддаленому доступі і проявити терпимість і повагу до одержувачів знань;

- перебудовувати систему міжособистісних стосунків з колегами і учнями в силу втрати колишніх форм соціально-професійного спілкування (лекції, семінари, уроки, засідання кафедри, конференції, симпозиуми і т.ін.).

Література

1. Уряд продовжив дію карантину через COVID-19. URL : <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-prodovzhyv-diiu-karantynu-cherez-covid-19> (дата звернення 19.05.2023)

2. Валєєв Р. Г. Освітнє право України : навч. посібник. - Луганськ : 2011. 287 с.

3. Кулініч О. Конституційне право на освіту в об'єктивному та суб'єктивному значенні. *Юридичний вісник*. 2014. № 1. С. 22-27.

4 Мисюк Ю. І Рівність права на освіту: міжнародні стандарти та наукові підходи. URL : <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5739/vnulpurn201685039.pdf> (дата звернення 23.05.2023)

5. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.

6. Конституційний Суд України. Рішення у справі про доступність і безоплатність освіти від 04.03.2004 № 5-пн/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04> (дата звернення 23.05.2023)

Кривенко Ю. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
ORCID ID: 0000-0001-7506-0786